

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન

વિ.

રવિ શંકર શ્રીવાસ્તવ, આઈ.એ.એસ. અને અન્ય.

ઓગસ્ટ ૧૦, ૨૦૦૬

[અરજીત પસાયત અને અલ્તસમ કબીર, ન્યાયમૂર્તિઓ]

દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬-કલમ ૫ એક્ટના અમલીકરણ માટે રાજ્યની સંમતિ-ઠેરવવામાં આવ્યું કે સ્પેશિયલ ઓફિસર (હોમ), સેક્રેટરી, ડિપાર્ટમેન્ટનો પત્ર જાહેરનામા દ્વારા રાજ્ય દ્વારા આપવામાં આવેલી સંમતિ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હોવાનું સ્થાપિત કરવા માટે પૂરતો નથી. આ બાબત એટલા માટે પણ વિશેષ હતી કારણ કે આવો પત્ર લખવાની સત્તા સ્થાપિત કરવામાં આવી ન હતી અને સંમતિ આપતું જાહેરનામું રદ કરવામાં આવ્યું ન હતું- આવો પત્ર બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬ ની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતો નથી અને વૈચારિક રીતે પણ તે જાહેરનામું નથી-સાથે જ, સદર એક્ટ હેઠળ રચાયેલા દળના પ્રત્યેક અધિકારીના સંબંધમાં રાજ્યની સંમતિ હોવી જરૂરી નથી.

ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર, ૧૯૭૩-કલમ ૪૮૨-કાર્યક્ષેત્ર-ચર્ચા કરવામાં આવી.

અપીલકર્તાએ સામાવાળા વિરુદ્ધ વિવિધ ગુનાઓ આચરવાના આક્ષેપ સાથે દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ હેઠળ

એફ.આઈ.આર. નોંધી હતી. સામાવાળાએ સદર એફ.આઈ.આર. રદ કરવા માટે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ એક અરજી એવા કારણોસર દાખલ કરી કે અપીલકર્તા પાસે ૧૯૪૬ ના એક્ટ હેઠળ એફ.આઈ.આર. નોંધવાની કોઈ હકુમત નહોતી કારણ કે ૧૯૪૬ ના એક્ટના અમલીકરણ માટે રાજ્ય દ્વારા વર્ષ ૧૯૫૬ માં આપવામાં આવેલી જરૂરી સંમતિ (એ) સ્પેશિયલ ઓફિસર (હોમ), સેક્રેટરી, ડિપાર્ટમેન્ટના પત્ર પરથી સાબિત થાય છે તે મુજબ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી (બી) ત્યારબાદ લંબાવવામાં આવી ન હતી કે ન તો તે કોઈ ચોક્કસ અધિકારી સાથે સંબંધિત હતી. હાઈકોર્ટે અરજી મંજૂર રાખી હતી. તેથી હાલની અપીલ.

અપીલકર્તાએ રજૂઆત કરી હતી કે (એ) હાઈકોર્ટે એ બાબત લક્ષમાં લીધી ન હતી કે ૧૯૪૬ ના એક્ટની કલમ ૫ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામું કોઈ પણ સમયે રદ કે પાછું ખેંચવામાં આવ્યું ન હતું (બી) એક આંતર-વિભાગીય પત્રવ્યવહારને જાહેરનામું ગણીને એવું ઠેરવવામાં આવ્યું કે રાજ્ય સરકારે જાહેરનામું લંબાવ્યું ન હતું; જે વ્યક્તિએ તે પત્ર લખ્યો હતો તેની સત્તા સ્થાપિત થઈ નથી; અને તેને ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ ના અનુચ્છેદ ૧૬૬ હેઠળ આવરી લેવાયેલ ગણી શકાય નહીં (સી) પ્રત્યેક અધિકારીના સંબંધમાં કોઈ વિશિષ્ટ હુકમની જરૂર નથી (ડી) સામાવાળાની અરજી અંગે ધ કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલી અરજીમાં નિર્ણય આપી શકાય તેમ નહોતો.

અપીલ મંજૂર રાખતા, કોર્ટે

ઠેરવ્યું કે ૧. નોંધાયેલી એફ.આઈ.આર. ના આધારે શરૂ કરાયેલી કાર્યવાહી રદ કરવામાં હાઈકોર્ટે ન્યાયી ન હતી. [૪૬૧-સી]

૨. અગાઉના જાહેરનામાને રદ કરતું કોઈ જાહેરનામું નથી. જે પત્ર પર સામાવાળાએ આધાર રાખ્યો હતો, તે પત્ર લખવાની સત્તા દર્શાવવામાં આવી નથી. એ પણ સ્થાપિત થયું નથી કે તે વ્યક્તિ નિર્ણય લેવા માટે સત્તાધિકારી હતી. કોઈ પણ સંજોગોમાં, તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬ ની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતો નથી. આ પત્ર વૈચારિક રીતે પણ જાહેરનામું નથી. તેથી, અગાઉના જાહેરનામાને રદ કરતું જાહેરનામું અસ્તિત્વમાં હતું તેવું ઠેરવવામાં હાઈકોર્ટે ન્યાયી ન હતી. [૪૧૬-બી, સી]

૩. ૧૯૪૬ ના એક્ટના અમલીકરણ માટે રાજ્યની સંમતિ તેમાં રચાયેલા દળના પ્રત્યેક અધિકારીના સંબંધમાં જરૂરી નહોતી. [૪૬૦-એફ-એચ]

સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન અને અન્ય., [૧૯૯૬] ૯ એસ.સી.સી. ૭૩૫ અને મેજર ઇ.જી. બારસે વિ. સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૧) એસ.સી. ૧૭ **race**, આધાર રાખવામાં આવ્યો.

જ. આ પ્રકારના કેસમાં સદર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ એ અપવાદ છે અને નિયમ નથી. [૪૪૩-એફ, જી]

આર.પી. કપૂર વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૦) એસ.સી. ૮૬૬ અને સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિ. ભજન લાલ, [૧૯૯૨] સપ્લિ ૧ ૩૩૫, આધાર રાખવામાં આવ્યો.

જનતા દળ વિ. એચ.એસ. ચૌધરી, [૧૯૯૨] ૪ એસ.સી.સી. ૩૦૫, રઘુબીર સરન (ડો.) વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૪) એસ.સી. ૧, ધનલક્ષ્મી વિ. આર. પ્રસન્ન કુમાર, [૧૯૯૦] સપ્લિ એસ.સી.સી. ૬૮૬, સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિ. પી.પી. શર્મા, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૬) એસ.સી. ૩૦૯, રુપન દેઓલ બજાજ વિ. કન્વર પાલ સિંહ ગિલ, [૧૯૯ **canvas**] ૬ એસ.સી.સી. ૧૯૪, સ્ટેટ ઓફ કેરળ વિ. ઓ. સી. કુટ્ટન, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૯) એસ.સી. ૧૦૪૪, સ્ટેટ ઓફ ચુ.પી. વિ. ઓ.પી. શર્મા, [૧૯૯૬] ૭ એસ.સી.સી. ૭૦૫, રશિમ કુમાર વિ. મહેશ કુમાર ભાડા, [૧૯૯૭] ૨ એસ.સી.સી. ૩૯૭, સતવિન્દર કૌર વિ. સ્ટેટ (ગવર્નમેન્ટ ઓફ એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી), એ.આઈ.આર. (૧૯૯૬) એસ.સી. ૨૯૮૩, રાજેશ બજાજ વિ. સ્ટેટ એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી, [૧૯૯૯] ૩ એસ.સી.સી. ૨૫૯ અને સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક વિ. એમ. દેવેન્દ્રપ્પા અને અન્ય., [૨૦૦૨] ૩ એસ.સી.સી. ૮૯, સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

સિવિલ એપેલેટ જ્યુરિસડિક્શન: ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૩૬/૨૦૦૨

રાજસ્થાન ખાતેની હાઈકોર્ટ જ્યુડિકેયર (જયપુર બેન્ચ) ના એસ.બી.

ક્રિમિનલ મિસેલેનિયસ પિટિશન નં. ૯૩/૨૦૦૧ માં તારીખ ૪.૧૨.૨૦૦૧ ના

ચુકાદા અને હુકમમાંથી.

અપીલકર્તા તરફે એ.કે. પાંડા, એસ. વસીમ કાદરી, મોહિત કુમાર,
ડી.એસ. માહરા અને પી. પરમેશ્વરન.

સામાવાળાઓ તરફે વી.કે. વર્મા, ડો. સુશીલ બલવાડા અને અરુણેશ્વર
ગુપ્તા (ગેરહાજર).

કોર્ટે ઠેરવેલ કે ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ અરજીત પસાયત દ્વારા આપવામાં
આવેલ.

અરજીત પસાયત, ન્યાયમૂર્તિ સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન (ટૂંકમાં
'સીબીઆઈ') રાજસ્થાન હાઈકોર્ટ, જયપુર બેન્ચના વિદ્વાન એકલ ન્યાયમૂર્તિ
દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાની કાયદેસરતાને સવાલ ઉઠાવે છે. સામાવાળા
નંબર ૧, જેઓ ભારતીય વહીવટી સેવાના સભ્ય છે, તેમણે અપીલકર્તા દ્વારા ધ
ઇન્ડિયન પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ (ટૂંકમાં 'આઈપીસી') ની કલમો ૧૨૦બી, ૧૬૭,
૧૬૮, ૧૭૭એ અને ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૮૮ (ટૂંકમાં 'પીસી
એક્ટ') ની કલમો ૧૩(૨) અને ૧૩(૧) હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ આચરવાના
આક્ષેપ સાથે નોંધવામાં આવેલી એફ.આઈ.આર. રદ કરવા માટે ધ કોડ ઓફ
ક્રિમિનલ પ્રોસિજર, ૧૯૮૪ (ટૂંકમાં 'સદર કોડ') ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ અરજી
દાખલ કરી હતી. જે એકમાત્ર કારણોસર સામાવાળા નંબર ૧ એ એફ.આઈ.આર.

રદ કરવા અરજ કરેલ છે તે એ છે કે સીબીઆઈ પાસે દિલ્લી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ (ટૂંકમાં 'સદર એક્ટ') હેઠળ એફ.આઈ.આર. નોંધવાની કોઈ હકુમત નહોતી. એફ.આઈ.આર. જયપુર ખાતેના પોલીસ સ્ટેશન, સીબીઆઈ માં પોલીસ અધિક્ષક શ્રી રાજીવ શર્મા દ્વારા કેટલાક સ્ત્રોતો દ્વારા મળેલી માહિતીના આધારે નોંધવામાં આવી હતી, જે ગુનાહિત કાવતરા સાથે સંકળાયેલી કેટલીક જાહેરાતો અંગેની હતી, જેના પરિણામે ઉપર નોંધેલા ગુનાઓ આચરવામાં આવ્યા હતા.

સામાવાળા નંબર ૧ એ કાર્યવાહીની કાયદેસરતા પર સવાલ ઉઠાવતી અરજી હાઈકોર્ટ સમક્ષ દાખલ કરી હતી.

સદર એક્ટની કલમો ૩, ૫ અને ૬ નો સંદર્ભ આપીને, સામાવાળા નંબર ૧ એ એવું વલણ અપનાવ્યું હતું કે સીબીઆઈ પાસે કેસ નોંધવાની કોઈ હકુમત નથી. મુખ્યત્વે તેમના વલણ નીચે મુજબ હતા: (એ) સદર એક્ટના અમલીકરણ માટે સંબંધિત રાજ્ય દ્વારા જરૂરી સંમતિ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી, જે ભારત સરકાર, પર્સનલ એન્ડ ટ્રેનિંગ ડિપાર્ટમેન્ટ, નવી દિલ્લી દ્વારા લખાયેલા તારીખ ૨૧.૧૧.૧૯૮૯ ના પત્રના જવાબમાં સ્પેશિયલ ઓફિસર (હોમ), સેક્રેટરી, ડિપાર્ટમેન્ટના તારીખ ૨૬.૬.૧૯૯૯ ના પત્ર પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. (બી) રાજ્ય સરકારની સંમતિ જે ૧૯૫૬ માં આપવામાં આવી હતી તેને પીસી

એક્ટ લાગુ થયા પછી ૧૯૮૯ માં લંબાવવામાં આવી હતી પરંતુ ત્યારબાદ રાજ્ય સરકારે સદર એક્ટની કેટલીક જોગવાઈઓને સમગ્ર રાજસ્થાન રાજ્યમાં લંબાવવા માટે સંમતિ આપવી યોગ્ય માની ન હતી, (સી) જોકે રાજસ્થાન રાજ્ય દ્વારા ૧૯૫૬ માં સંમતિ આપવામાં આવી હતી અને ૧૯૮૯ માં લંબાવવામાં આવી હતી, પરંતુ તે સદર એક્ટની શરતો મુજબ કાર્ય કરવા માટે કોઈ ચોક્કસ અધિકારી સાથે સંબંધિત નહોતી અને તેથી, જે એફ.આઈ.આર. દાખલ કરવામાં આવી છે તેની કાયદાની નજરમાં કોઈ માન્યતા નથી. હાઈકોર્ટે આ વલણ સ્વીકાર્યા હતા. તેણે ઠેરવ્યું કે સંમતિ અગાઉ ૧૯૫૬ માં આપવામાં આવી હતી અને સદર એક્ટ ઘડાયા પછી ૧૯૮૯ માં લંબાવવામાં આવી હતી. રાજ્ય સરકારે સમગ્ર રાજસ્થાનમાં સદર એક્ટની તે જ જોગવાઈઓ લંબાવવા માટે સંમતિ આપવાનો ઇનકાર કર્યા પછી તે બિન-અમલી બની ગઈ હતી. એવું પણ ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે સદર એક્ટ હેઠળ અધિકૃત અધિકારીઓ કાર્ય કરી શકે તે માટે તે જરૂરી હતું કે અધિકારીઓને વ્યક્તિગત રીતે સૂચિત કરવામાં આવે અને સામાન્ય જાહેરનામું પૂરતું ન ગણાય.

અપીલના સમર્થનમાં, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે હાઈકોર્ટે કાયદાની સ્પષ્ટ ભૂલો કરી છે. પ્રથમ, સામાવાળા નંબર ૧ ની અરજી અંગે સદર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલી અરજીમાં નિર્ણય આપી શકાય તેમ નહોતો. બીજું, હાઈકોર્ટે એ બાબત લક્ષમાં લીધી નથી કે સદર

એક્ટની કલમ ૫ હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ જાહેરનામું કોઈ પણ સમયે રદ કે પાછું ખેંચવામાં આવ્યું ન હતું. વધુમાં, એક આંતર-વિભાગીય પત્રવ્યવહારને જાહેરનામું ગણીને એવું ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે રાજ્ય સરકારે જાહેરનામું લંબાવ્યું ન હતું. જે વ્યક્તિએ તે પત્ર લખ્યો હતો તેની સત્તા સ્થાપિત થઈ નથી. કોઈ પણ સંજોગોમાં, તેને ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ (ટૂંકમાં 'બંધારણ') ના અનુચ્છેદ ૧૬૬ હેઠળ આવરી લેવાયેલ ગણી શકાય નહીં. ત્રીજું, આ કોર્ટના વિવિધ નિર્ણયોમાં ઠેરવ્યા મુજબ પ્રત્યેક અધિકારીના સંબંધમાં કોઈ વિશિષ્ટ હુકમની જરૂર નહોતી.

તેના જવાબમાં, સામાવાળા નંબર ૧ ના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે જ્યારે કાર્યવાહી પોતે જ શરૂઆતથી જ શૂન્ય (void ab initio) હતી, ત્યારે હાઈકોર્ટ એફ.આઈ.આર. રદ કરવામાં ન્યાયી હતી. વધુમાં, રેકૉર્ડ પર એવું દર્શાવવા માટે કોઈ સામગ્રી નથી કે જે સંમતિ ૧૯૫૬ માં આપવામાં આવી હતી અને ૧૯૮૯ માં લંબાવવામાં આવી હતી તે ચાલુ રાખવાનો ઈરાદો હતો.

પરસ્પર વિરોધી રજૂઆતો પર ગંભીર વિચારણા કરવાની જરૂર છે.

આ પ્રકારના કેસમાં સદર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ એ અપવાદ છે અને નિયમ નથી. સદર કલમ હાઈકોર્ટને કોઈ નવી સત્તા આપતી

નથી. તે માત્ર સદર કોડના ઘડતર પહેલાં કોર્ટ પાસે રહેલી અંતર્નિહિત સત્તાનું રક્ષણ કરે છે. તે ત્રણ સંજોગોની પરિકલ્પના કરે છે જે હેઠળ અંતર્નિહિત હુકમતનો ઉપયોગ કરી શકાય છે, જેમ કે, (૧) સદર કોડ હેઠળના હુકમને અમલમાં લાવવા માટે, (૨) કોર્ટની કાર્યવાહીના દુરુપયોગને રોકવા માટે, અને (૩) અન્યથા ન્યાયના ઉદ્દેશોને સુરક્ષિત કરવા માટે. અંતર્નિહિત હુકમતના ઉપયોગને નિયંત્રિત કરતો કોઈ અપરિવર્તનશીલ નિયમ ઘડવો ન તો શક્ય છે અને ન તો ઈચ્છનીય છે. પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત કોઈ પણ કાયદાકીય ઘડતર ભવિષ્યમાં ઉદ્ભવતા તમામ કેસો માટે જોગવાઈ કરી શકતું નથી. તેથી, કાયદાની સ્પષ્ટ જોગવાઈઓ સિવાય, અદાલતો પાસે કાયદા દ્વારા તેમના પર લાદવામાં આવેલી ફરજો અને કાર્યોના યોગ્ય પાલન માટે જરૂરી એવી અંતર્નિહિત સત્તાઓ હોય છે. આ તે સિદ્ધાંત છે જે સદર કલમમાં અભિવ્યક્ત થાય છે જે માત્ર હાઈકોર્ટોની અંતર્નિહિત સત્તાઓને માન્યતા આપે છે અને તેનું રક્ષણ કરે છે. તમામ અદાલતો, ભલે તે સિવિલ હોય કે ક્રિમિનલ, કોઈ સ્પષ્ટ જોગવાઈની ગેરહાજરીમાં, તેમના બંધારણમાં અંતર્નિહિત તરીકે, ન્યાયના વહીવટ દરમિયાન યોગ્ય કાર્ય કરવા અને ખોટા કાર્યને સુધારવા માટે જરૂરી એવી તમામ સત્તાઓ ધરાવે છે, જે "quando lex aliquid alicui concedit, concedere videtur et id sine quo res ipsae esse non potest" (જ્યારે કાયદો કોઈ વ્યક્તિને કંઈપણ આપે છે ત્યારે તે તેને તે બાબત પણ આપે છે જેના વિના તેનું અસ્તિત્વ હોઈ શકે નહીં) ના સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. સદર કલમ હેઠળ

સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે, કોર્ટ અપીલ અથવા રિવિઝન કોર્ટ તરીકે કાર્ય કરતી નથી. સદર કલમ હેઠળની અંતર્નિહિત હકુમત ભલે વ્યાપક હોય પરંતુ તેનો ઉપયોગ ઓછો, કાળજીપૂર્વક અને સાવચેતી સાથે અને જ્યારે સદર કલમમાં જ સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરાયેલી કસોટીઓ દ્વારા આવો ઉપયોગ ન્યાયી ઠરે ત્યારે જ કરવો જોઈએ. તેનો ઉપયોગ ખરો અને વાસ્તવિક ન્યાય આપવા માટે 'ex debito justitiae' કરવો જોઈએ, જેના વહીવટ માટે જ અદાલતો અસ્તિત્વમાં છે. કોર્ટની સત્તા ન્યાયની પ્રગતિ માટે અસ્તિત્વમાં છે અને જો તે સત્તાનો દુરુપયોગ કરીને અન્યાય પેદા કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવે, તો કોર્ટ પાસે તે દુરુપયોગને રોકવાની સત્તા છે. જે કાર્યવાહીના પરિણામે અન્યાય થતો હોય અને ન્યાયની પ્રગતિ અટકતી હોય તેવી કોઈ પણ કાર્યવાહીને મંજૂરી આપવી તે કોર્ટની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ ગણાશે. સત્તાના ઉપયોગમાં કોર્ટ કોઈ પણ કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે ન્યાયી ઠરશે જો તેને જણાય કે તેની શરૂઆત/ચાલુ રાખવું એ કોર્ટની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ સમાન છે અથવા આ કાર્યવાહીને રદ કરવાથી અન્યથા ન્યાયના ઉદ્દેશો સિદ્ધ થશે. જ્યારે ફરિયાદ દ્વારા કોઈ ગુનો પ્રગટ થતો ન હોય, ત્યારે કોર્ટ હકીકતના પ્રશ્નની તપાસ કરી શકે છે. જ્યારે કોઈ ફરિયાદ રદ કરવા માટે અરજ કરવામાં આવેલ હોય, ત્યારે ફરિયાદીએ શું આક્ષેપ કર્યો છે અને જો આક્ષેપો સંપૂર્ણપણે સ્વીકારવામાં આવે તો પણ કોઈ ગુનો બને છે કે કેમ તેનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે સામગ્રીની તપાસ કરવી અનુમતિપાત્ર છે.

આર.પી. કપૂર વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, એ.આઈ.આર. (૧૦૬૦) એસ.સી. ૮૬૬ માં આ કોર્ટે કેસોની કેટલીક શ્રેણીઓનો સારાંશ આપ્યો હતો જ્યાં કાર્યવાહી રદ કરવા માટે અંતર્નિહિત સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય છે અને કરવો જોઈએ.

(૧) જ્યાં સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે સંસ્થા અથવા ચાલુ રાખવા સામે કાનૂની અવરોધ છે, દા.ત. મંજૂરીનો અભાવ;

(૨) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ (એફ.આઈ.આર.) અથવા ફરિયાદમાં કરાયેલા આક્ષેપોને તેના મૂળ સ્વરૂપે લેવામાં આવે અને સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારવામાં આવે તો પણ તે કથિત ગુનાની રચના કરતા નથી;

(૩) જ્યાં આક્ષેપો ગુનાની રચના કરે છે, પરંતુ કોઈ કાનૂની પુરાવા રજૂ કરવામાં આવ્યા નથી અથવા રજૂ કરાયેલા પુરાવા સ્પષ્ટપણે અથવા પ્રત્યક્ષ રીતે આરોપ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે.

છેલ્લા કેસનો નિકાલ કરતી વખતે, એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી મહત્વપૂર્ણ છે કે જ્યાં કોઈ કાનૂની પુરાવા નથી અથવા જ્યાં એવા પુરાવા છે જે કરાયેલા આક્ષેપો સાથે સ્પષ્ટપણે અસંગત છે, અને એવો કેસ જ્યાં કાનૂની પુરાવા છે જે, મૂલ્યાંકન પર, આક્ષેપોને સમર્થન આપી શકે છે અથવા ન પણ આપી શકે છે, તે બંને વચ્ચે તફાવત છે. સદર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળ હકુમતનો ઉપયોગ કરતી

વખતે, હાઈકોર્ટ સામાન્ય રીતે પ્રશ્નગત પુરાવા વિશ્વસનીય છે કે કેમ અથવા તેના વાજબી મૂલ્યાંકન પર આક્ષેપ ટકી શકશે કે કેમ તેની તપાસ શરૂ કરશે નહીં. તે ટ્રાયલ જજનો વિષય છે. ન્યાયિક પ્રક્રિયા દમનનું અથવા બિનજરૂરી સતામણીનું સાધન બનવી જોઈએ નહીં. પ્રક્રિયા શરૂ કરતા પહેલા કોર્ટે વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં સાવધ અને ન્યાયી રહેવું જોઈએ અને તમામ સંબંધિત હકીકતો અને સંજોગો ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ, રખે ને તે કોઈ ખાનગી ફરિયાદીના હાથમાં કોઈ વ્યક્તિને બિનજરૂરી રીતે હેરાન કરવા માટે વેર વાળવાનું સાધન બની જાય. સાથે જ સદર કલમ આરોપીના હાથમાં સોંપાયેલું એવું સાધન નથી કે જેનાથી પ્રોસિક્યુશનને ટૂંકાવી દેવામાં આવે અને તેનો આકસ્મિક અંત લાવવામાં આવે. સદર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળ સત્તાના ઉપયોગનું કાર્યક્ષેત્ર અને કેસોની શ્રેણીઓ જ્યાં હાઈકોર્ટ કોઈ પણ કોર્ટની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને રોકવા માટે અથવા અન્યથા ન્યાયના અર્થોને સુરક્ષિત કરવા માટે કોન્ફિઝેબલ ગુનાઓ સંબંધિત તેની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે છે, તે આ કોર્ટ દ્વારા સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિ. ભજન લાલ, (૧૯૯૨) સપિલ ૧ ૩૩૫ માં વિગતવાર નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હતા. જોકે, સાવચેતીની નોંધ ઉમેરવામાં આવી હતી કે સદર સત્તાનો ઉપયોગ બહુ ઓછા કેસોમાં અને તે પણ વિરલથી વિરલ કેસોમાં જ થવો જોઈએ. આ કોર્ટ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલી દૃષ્ટાંતરૂપ શ્રેણીઓ નીચે મુજબ છે:

"(૧) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો, જો તેમને તેમના મૂળ સ્વરૂપે લેવામાં આવે અને સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકારવામાં આવે તો પણ, પ્રથમ દષ્ટિએ (prima facie) કોઈ ગુનો બનાવતા નથી અથવા આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ કેસ સાબિત કરતા નથી.

(૨) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં કરાયેલા આક્ષેપો અને અન્ય સામગ્રી, જો કોઈ હોય તો, જે એફ.આઈ.આર. ની સાથે હોય, તે સદર કોડની કલમ ૧૫૫(૨) ના દાયરામાં મેજિસ્ટ્રેટના હુકમ સિવાય સદર કોડની કલમ ૧૫૬(૧) હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા તપાસને ન્યાયી ઠેરવતો કોન્નિઝેબલ ગુનો પ્રગટ કરતા નથી.

(૩) જ્યાં એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદમાં કરાયેલા બિન-વિવાદાસ્પદ આક્ષેપો અને તેના સમર્થનમાં એકત્રિત કરાયેલા પુરાવા કોઈ ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનું પ્રગટ કરતા નથી અને આરોપી વિરુદ્ધ કેસ બનાવતા નથી.

(૪) જ્યાં એફ.આઈ.આર. માં કરાયેલા આક્ષેપો કોન્નિઝેબલ ગુનાની રચના કરતા નથી પરંતુ માત્ર નોન-કોન્નિઝેબલ ગુનાની રચના કરે છે, ત્યાં સદર

કોડની કલમ ૧૫૫(૨) હેઠળ પરિકલ્પના કર્યા મુજબ મેજિસ્ટ્રેટના હુકમ વિના પોલીસ અધિકારી દ્વારા કોઈ તપાસની મજૂરી નથી.

(૫) જ્યાં એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો એટલા વાહિયાત અને સ્વાભાવિક રીતે અસંભવિત છે કે જેના આધારે કોઈ પણ વિવેકી વ્યક્તિ ક્યારેય એવા ન્યાયી નિષ્કર્ષ પર ન પહોંચી શકે કે આરોપી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે પૂરતા આધાર છે.

(૬) જ્યાં સદર કોડ અથવા સંબંધિત એક્ટ (જેના હેઠળ ગુનાહિત કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી છે) ની કોઈ પણ જોગવાઈમાં કાર્યવાહી શરૂ કરવા અને ચાલુ રાખવા સામે સ્પષ્ટ કાનૂની અવરોધ હોય અને/અમે જ્યાં સદર કોડ અથવા સંબંધિત એક્ટમાં વિશિષ્ટ જોગવાઈ હોય, જે પીડિત પક્ષની ફરિયાદ માટે અસરકારક નિવારણ પૂરું પાડતી હોય.

(૭) જ્યાં ગુનાહિત કાર્યવાહી સ્પષ્ટપણે દૂષિત ઈરાદાથી (mala fide) પ્રેરિત હોય અને/અથવા જ્યાં આરોપી પર વેર વાળવાના ગુપ્ત હેતુથી અને ખાનગી અને વ્યક્તિગત અદાવતને કારણે તેને હેરાન કરવાના દષ્ટિકોણથી દૂષિત રીતે કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હોય."

ઉપર નોંધ્યા મુજબ, સદર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળ હાઇકોર્ટ પાસે રહેલી સત્તાઓ ખૂબ વ્યાપક છે અને સત્તાની વિપુલતા જ તેના ઉપયોગમાં મોટી સાવચેતીની માંગ કરે છે. કોર્ટે એ જોવા માટે સાવધ રહેવું જોઈએ કે આ સત્તાના ઉપયોગમાં તેનો નિર્ણય યોગ્ય સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે. અંતર્નિહિત સત્તાનો ઉપયોગ કાયદેસરના પ્રોસિક્યુશનને દબાવવા માટે થવો જોઈએ નહીં. હાઇકોર્ટ રાજ્યની સર્વોચ્ચ અદાલત હોવાને કારણે સામાન્ય રીતે એવા કેસમાં પ્રથમ દૃષ્ટિએ નિર્ણય આપવાનું ટાળવું જોઈએ જ્યાં તમામ હકીકતો અપૂર્ણ અને અસ્પષ્ટ હોય, વિશેષ કરીને જ્યારે પુરાવા એકત્રિત કરીને કોર્ટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હોય અને સામેલ મુદ્દાઓ, ભલે તે હકીકતલક્ષી હોય કે કાનૂની, મોટા પ્રમાણના હોય અને પૂરતી સામગ્રી વિના તેમને તેમના સાચા પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોઈ શકાય તેમ ન હોય. અલબત્ત, એવા કેસોના સંબંધમાં કોઈ ચોક્કસ નિયમ નક્કી કરી શકાય નહીં જેમાં હાઇકોર્ટ કોઈ પણ તબક્કે કાર્યવાહી રદ કરવાની તેની અસાધારણ હકુમતનો ઉપયોગ કરશે. (જુઓ: જનતા દળ વિ. એચ. એસ. ચૌધરી, [૧૯૯૨] ૪ એસ.સી.સી. ૩૦૫, અને રઘુબીર સરન (ડો.) વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૪) એસ.સી. ૧). હાઇકોર્ટ માટે દોષસિદ્ધિ ટકી શકશે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે તમામ સંભાવનાઓના પ્રકાશમાં ફરિયાદીના કેસનું વિશ્લેષણ કરવું અને તેવા આધારો પર એવા નિષ્કર્ષ પર આવવું કે કાર્યવાહી રદ થવા પાત્ર છે, તે યોગ્ય રહેશે નહીં. તેની સમક્ષની સામગ્રીનું મૂલ્યાંકન કરવું અને એવું તારણ કાઢવું કે ફરિયાદ આગળ ચલાવી

શકાય તેમ નથી, તે ભૂલભરેલું હશે. ફરિયાદ પર શરૂ કરાયેલી કાર્યવાહીમાં, કાર્યવાહી રદ કરવા માટેની અંતર્નિહિત સત્તાઓનો ઉપયોગ માત્ર એવા કેસમાં જ જરૂરી બને છે જ્યાં ફરિયાદ કોઈ ગુનો પ્રગટ કરતી નથી અથવા તે તુરંચ, પજવણીકારક કે દમનકારી હોય. જો ફરિયાદમાં દર્શાવવામાં આવેલા આક્ષેપો તે ગુનાની રચના કરતા નથી જેની મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા નોંધ લેવામાં આવી છે, તો હાઈકોર્ટ સદર કોડની કલમ ૪૮૨ હેઠળની અંતર્નિહિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને તેને રદ કરવા માટે સ્વતંત્ર છે. જોકે, એ જરૂરી નથી કે કેસનો અંત દોષસિદ્ધિમાં આવશે કે નિર્દોષ છૂટવામાં, તે શોધવા માટે ટ્રાયલ પહેલાં કેસનું ઝીણવટભર્યું વિશ્લેષણ કરવામાં આવે. ફરિયાદને સંપૂર્ણ રીતે વાંચવી જોઈએ. જો એવું જણાય કે ફરિયાદીના શપથ પરના નિવેદનના પ્રકાશમાં આક્ષેપોની વિચારણા કરવાથી ગુના અથવા ગુનાઓના ઘટકો પ્રગટ થાય છે અને ફરિયાદ દૂષિત ઈશદાવાળી, તુરંચ કે પજવણીકારક છે તેવું દર્શાવવા માટે કોઈ સામગ્રી નથી, તો તે સંજોગોમાં હાઈકોર્ટ દ્વારા હસ્તક્ષેપ માટે કોઈ વાજબીપણું રહેશે નહીં. જ્યારે પોલીસ સ્ટેશનમાં માહિતી આપવામાં આવે છે અને ગુનો નોંધવામાં આવે છે, ત્યારે માહિતી આપનારનો દૂષિત ઈશદો ગોણા મહત્વનો બની જાય છે. તપાસ દરમિયાન એકત્રિત કરાયેલી સામગ્રી અને કોર્ટમાં રજૂ કરાયેલા પુરાવા જ આરોપી વ્યક્તિનું ભવિષ્ય નક્કી કરે છે. માહિતી આપનાર વિરુદ્ધ દૂષિત ઈશદાના આક્ષેપો કોઈ મહત્વ ધરાવતા નથી અને તે પોતાનામાં કાર્યવાહી રદ કરવાનો આધાર બની શકતા નથી. (જુઓ: ધનલક્ષ્મી વિ. આર. પ્રસન્ન કુમાર, [૧૯૯૦])

સપ્લિ એસ.સી.સી. ૬૮૬, સ્ટેટ ઓફ બિહાર વિ. પી. પી. શર્મા, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૬) એસ.સી. ૩૦૯, રુપન દેઓલ બજાજ વિ. કન્વર પાલ સિંહ ગિલ, [૧૯૯૫] ૬ એસ.સી.સી. ૧૯૪, સ્ટેટ ઓફ કેરળ વિ. ઓ. સી. કુટ્ટન, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૯) એસ.સી. ૧૦૪૪, સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. ઓ. પી. શર્મા, [૧૯૯૬] ૭ એસ.સી.સી. ૭૦૫, રશિમ કુમાર વિ. મહેશ કુમાર ભાડા, [૧૯૯૭] ૨ એસ.સી.સી. ૩૯૭, સતવિન્દર કૌર વિ. સ્ટેટ (ગવર્નમેન્ટ ઓફ એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી), એ.આઈ.આર. (૧૯૯૬) એસ.સી. ૨૯૮૩, રાજેશ બજાજ વિ. સ્ટેટ એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી, [૧૯૯૯] ૩ એસ.સી.સી. ૨૫૯ અને સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક વિ. એમ. દેવેન્દ્રપ્પા અને અન્ય., [૨૦૦૨] ૩ એસ.સી.સી. ૮૯).

પ્રત્યેક અધિકારીના સંબંધમાં વિશિષ્ટ હુકમની જરૂર છે કે કેમ તે પ્રશ્ન પર આવતા, સ્થિતિ હવે 'res integra' (અનિર્ણિત) રહી નથી. સેન્ટ્રલ બ્યુરો ઓફ ઇન્વેસ્ટિગેશન વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન અને અન્ય., [૧૯૯૬] ૯ એસ.સી.સી. ૭૩૫ માં નીચે મુજબ ઠેરવવામાં આવ્યું હતું:

"૨૧. કેસની હકીકતો અને સંજોગો અને પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો પર કાળજીપૂર્વક વિચારણા કરતા, અમને એવું જણાય છે કે ડીએસપીઈ એક્ટની કલમ ૩ હેઠળ, કેન્દ્ર સરકાર, જાહેરનામા

દ્વારા, એવા ગુનાઓ સ્પષ્ટ કરી શકે છે જેની તપાસ ડીએસપીઈ ના સભ્યો દ્વારા કરવામાં આવનાર છે. એ વિવાદિત નથી કે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ડીએસપીઈ એક્ટની કલમ ૩ હેઠળ જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું છે જેમાં ડીએસપીઈ ના સભ્યો દ્વારા તપાસ કરવા માટે ફેરા (FERA) હેઠળના ગુનાઓ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. એ પણ વિવાદમાં નથી કે ભારત સરકાર, ગૃહ મંત્રાલય, પર્સનલ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ રિફોર્મ્સ ડિપાર્ટમેન્ટ દ્વારા તારીખ ૨૬ ઓક્ટોબર, ૧૯૭૭ ના રોજ ડીએસપીઈ એક્ટની કલમ ૬ ની સાથે વંચાતા કલમ ૫ ના સબ-સેક્શન (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. સદર જાહેરનામા દ્વારા કેન્દ્ર સરકારે, સદર જાહેરનામામાં ઉલ્લેખિત રાજસ્થાનની રાજ્ય સરકાર સહિત વિવિધ રાજ્ય સરકારોની સંમતિથી, ડીએસપીઈ ના સભ્યોની સત્તાઓ અને હકુમતને, અન્ય બાબતોની સાથે, સદર જાહેરનામાની અનુસૂચિમાં સ્પષ્ટ કરાયેલા ગુનાઓની તપાસ માટે રાજસ્થાન રાજ્ય સુધી લંબાવી છે. કલમ (એ) હેઠળની અનુસૂચિમાં ફેરા હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ અને કલમ (બી) હેઠળ કલમ (એ) માં ઉલ્લેખિત કોઈ પણ ગુનાના સંબંધમાં અથવા તેના સંદર્ભમાં પ્રયાસો, મદદગારી અને કાવતરાં અને તે જ હકીકતોમાંથી ઉદ્ભવતા સદર વ્યવહાર દરમિયાન આચરવામાં આવેલા અન્ય કોઈ પણ ગુનાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૨૨. જોકે, એ નોંધવું જરૂરી છે કે ડીએસપીઈ એક્ટની કલમ ૨ હેઠળ, કેન્દ્ર સરકારને કલમ ૩ હેઠળ સૂચિત ગુનાઓની કોઈ પણ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં તપાસ કરવા માટે ડીએસપીઈ તરીકે ઓળખાતા વિશેષ પોલીસ દળની રચના કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. ડીએસપીઈ એક્ટની કલમ ૫(૧) હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર હુકમ દ્વારા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ ન હોય તેવા રાજ્યમાં રેલવે વિસ્તારો સહિતના કોઈ પણ વિસ્તારમાં, કલમ ૩ હેઠળના જાહેરનામામાં સ્પષ્ટ કરાયેલા ગુનાઓ અથવા ગુનાઓની શ્રેણીઓની તપાસ માટે ડીએસપીઈ ના સભ્યોની સત્તાઓ અને હકુમત લંબાવી શકે છે, કલમ ૫(૨) હેઠળ, જ્યારે સબ-સેક્શન (૧) હેઠળના હુકમ દ્વારા, સદર પોલીસ સંસ્થાના સભ્યોની સત્તાઓ અને હકુમત આવા કોઈ પણ વિસ્તારમાં લંબાવવામાં આવે છે, ત્યારે તેનો સભ્ય, કેન્દ્ર સરકાર આ સંબંધમાં જે કોઈ હુકમ કરે તેને આધીન રહીને, તે વિસ્તારમાં પોલીસ અધિકારીના કાર્યો બજાવી શકે છે અને આવા કાર્યો બજાવતી વખતે, તે તે વિસ્તારના પોલીસ દળનો સભ્ય હોવાનું માનવામાં આવશે અને તે પોલીસ દળના પોલીસ અધિકારીની સત્તાઓ, કાર્યો અને વિશેષાધિકારો ધરાવશે અને તેની જવાબદારીઓને આધીન રહેશે.

૨૩. એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે ડીએસપીઈ ના સભ્યો કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ડીએસપીઈ એક્ટની કલમ ૨ હેઠળ રચાયેલા વિશેષ પોલીસ દળના સભ્યો છે. આ કેસમાં નિર્ણય માટે જે પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે તે એ છે કે ડીએસપીઈ નો સભ્ય, જે

કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા રચાયેલા વિશેષ પોલીસ દળનો પણ સભ્ય છે, ભલે તે ડીએસપીઈ એક્ટની કલમ ૩ અને કલમ ૫ હેઠળ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ સિવાયના કોઈ ચોક્કસ રાજ્યમાં ફેરા હેઠળના ગુનાઓના સંબંધમાં તપાસ કરવા માટે અધિકૃત હોય, આવી રાજ્ય સરકારની સંમતિથી, ફેરાના ઉદ્ધંધન માટેના ગુનાઓની તપાસ કરી શકે કે કેમ, વિશેષ કરીને જ્યારે ગુનો ભારતીય પ્રદેશની બહાર આચરવામાં આવ્યો હોવાનો આક્ષેપ હોય. આ તબક્કે ફેરાની કલમો ૩, ૪ અને ૫ ની જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લેવો યોગ્ય રહેશે:

"કલમ ૩: એન્ફોર્સમેન્ટ અધિકારીઓની શ્રેણીઓ –

એન્ફોર્સમેન્ટ અધિકારીઓની નીચેની શ્રેણીઓ રહેશે, જેમ કે:

(એ) એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટર્સ;

(બી) એડિશનલ એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટર્સ;

(સી) ડેપ્યુટી એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટર્સ;

(ડી) આસિસ્ટન્ટ એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટર્સ;

(ઈ) એન્ફોર્સમેન્ટ અધિકારીઓની આવી અન્ય શ્રેણી જે આ એક્ટના હેતુઓ માટે નિયુક્ત કરવામાં આવી શકે છે.

કલમ ૪. એન્ફોર્સમેન્ટ અધિકારીઓની નિમણૂક અને સત્તાઓ:

(૧) કેન્દ્ર સરકાર એન્ફોર્સમેન્ટ અધિકારીઓ તરીકે જેને યોગ્ય લાગે તેવી વ્યક્તિઓની નિમણૂક કરી શકે છે.

(૨) સબ-સેક્શન (૧) ની જોગવાઈઓને પ્રતિકૂળ અસર કર્યા વિના, કેન્દ્ર સરકાર એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટર અથવા એડિશનલ એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટર અથવા ડેપ્યુટી એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટર અથવા આસિસ્ટન્ટ એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટરને આસિસ્ટન્ટ એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટરના હોદ્દાથી નીચેના એન્ફોર્સમેન્ટ અધિકારીઓની નિમણૂક કરવા માટે અધિકૃત કરી શકે છે.

(૩) કેન્દ્ર સરકાર જે શરતો અને મર્યાદાઓ લાદે તેને આધીન રહીને, એન્ફોર્સમેન્ટ અધિકારી સદર સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકે છે અને આ એક્ટ હેઠળ તેના પર લાદવામાં આવેલી ફરજો બજાવી શકે છે.

કલમ ૫ ડિરેક્ટર અથવા અન્ય એન્ફોર્સમેન્ટ અધિકારીના કાર્યોની સોંપણી:

કેન્દ્ર સરકાર, હુકમ દ્વારા અને તે જે શરતો અને મર્યાદાઓ લાદવી યોગ્ય લાગે તેને આધીન રહીને, કોઈ પણ કસ્ટમ્સ અધિકારી અથવા કોઈ પણ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ અધિકારી અથવા કોઈ પણ પોલીસ અધિકારી અથવા કેન્દ્ર સરકાર કે રાજ્ય સરકારના અન્ય કોઈ પણ અધિકારીને એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટર અથવા આ એક્ટ હેઠળના અન્ય કોઈ પણ એન્ફોર્સમેન્ટ અધિકારીની સત્તાઓનો ઉપયોગ

કરવા અને ફરજો બજાવવા માટે અધિકૃત કરી શકે છે જે હુકમમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી શકે છે.

૨૭. અમારા મતે, ડીએસપીઈ ના સભ્ય દ્વારા ગુના અથવા ગુનાઓના સંબંધમાં અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની બહારના વિસ્તારોના સંબંધમાં સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાના હેતુ માટે ડીએસપીઈ એક્ટની કલમ ૩ અને ૫ હેઠળ આવા જાહેરનામા જરૂરી છે. જોકે અહીં એ નોંધવું જોઈએ કે સામાન્ય જાહેરનામા દ્વારા, ડીએસપીઈ ના સભ્યોને કલમ ૩ અને ૫ હેઠળના જાહેરનામામાં સ્પષ્ટ કર્યા મુજબ ગુના અથવા ગુનાઓના સંબંધમાં અને વિસ્તારોમાં તપાસની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે અધિકૃત કરી શકાય છે. અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબ, જો કે એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટોરેટના અધિકારીઓ ફેરાની જોગવાઈઓના અમલીકરણ માટે સત્તાઓ અને ફરજો ધરાવે છે, તેમ છતાં કેન્દ્ર સરકારને પોલીસ અધિકારી સહિતના અન્ય અધિકારીઓ પર તેના દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવી શકે તેવી ફરજો અને કાર્યો બજાવવાની સત્તા અને સત્તાધિકાર લાદવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. આ કોઈનો કેસ નથી કે ફેરા હેઠળ ડીએસપીઈ ના સભ્યને એન્ફોર્સમેન્ટ ડિરેક્ટોરેટના અધિકારીની ફરજો અને કાર્યો બજાવવા માટે અધિકૃત કરતું કોઈ જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. અમારા મતે, ફેરા હેઠળ આવા જાહેરનામાની ગેરહાજરીમાં, ડીએસપીઈ એક્ટની કલમ ૩ અને ૫ હેઠળના ઉપરોક્ત જાહેરનામા હોવા છતાં, ડીએસપીઈ ના સભ્યને ફેરા હેઠળના અધિકારી

ગણી શકાય નહીં અને તેથી તે ફેરા હેઠળના ગુનાઓની તપાસ કરવા માટે સક્ષમ નથી."

લગભગ ચાર દાયકા પહેલાં આ કોર્ટ દ્વારા મેજર ઇ.જી. બાર્સે વિ. સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૧) એસ.સી. ૧૭૬૨ ના પેરા ૨૯ માં આ સ્થિતિનો સ્પષ્ટ સારાંશ નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો હતો:

"હાઈકોર્ટ સમક્ષ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી અને અમારી સમક્ષ પણ તેનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું હતું કે સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટના પ્રત્યેક વ્યક્તિગત સભ્યને સંમતિ આપવી જોઈતી હતી અને સામાન્ય સંમતિ એ સારી સંમતિ ગણાશે નહીં. અમને આ દલીલમાં કોઈ દમ જણાતો નથી. દિલ્લી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટની કલમ ૬ હેઠળ, સદર એસ્ટાબ્લિશમેન્ટનો કોઈ પણ સભ્ય તે રાજ્યની સરકારની સંમતિ વિના રાજ્યના કોઈ પણ વિસ્તારમાં સત્તા અને હુકમતનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી. તે કલમ એવું નિર્ધારિત કરતી નથી કે સદર એસ્ટાબ્લિશમેન્ટના પ્રત્યેક સભ્યને તે વિસ્તારમાં હુકમતનો ઉપયોગ કરવા માટે વિશિષ્ટ રીતે અધિકૃત કરવા જોઈએ, જોકે રાજ્ય સરકાર તેમ કરી શકે છે. જ્યારે રાજ્ય સરકાર સદર હુકમતનો ઉપયોગ કરવા માટે એક જ અધિકારીને અધિકૃત કરી શકે છે, ત્યારે તે વિસ્તારમાં કાર્યરત સદર એસ્ટાબ્લિશમેન્ટના સમગ્ર દળને આવી તપાસ કરવા માટે કેમ

અધિકૃત ન કરી શકે તે અંગે અમને કોઈ કાનૂની વાંધો જણાતો નથી. આ કેસમાં દાખલ કરાયેલ અધિકૃતતા દિલ્હી સ્પેશિયલ પોલીસ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ એક્ટ, ૧૯૪૬ ની કલમ ૬ ની જોગવાઈઓનું પૂરતું પાલન કરે છે, અને આ દલીલમાં કોઈ ગુણદોષ નથી."

સામાવાળા નંબર ૧ ના મુખ્ય વલાણ પર આવતા, જેમ કે અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા યોગ્ય રીતે રજૂઆત કરવામાં આવી છે, અગાઉના જાહેરનામાને રદ કરતું કોઈ જાહેરનામું નથી. જે પત્ર પર સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા ખૂબ મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે અને હાઈકોર્ટ દ્વારા પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે, તે પત્ર લખવાની સત્તા દર્શાવવામાં આવી નથી. એ પણ સ્થાપિત થયું નથી કે તે વ્યક્તિ નિર્ણય લેવા માટે સત્તાધિકારી હતી. કોઈ પણ સંજોગોમાં, તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬ ની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરતો નથી. આ પત્ર વૈચારિક રીતે પણ જાહેરનામું નથી. તેથી, અગાઉના જાહેરનામાને રદ કરતું જાહેરનામું અસ્તિત્વમાં હતું તેવું ઠેરવવામાં હાઈકોર્ટ ન્યાયી ન હતી.

નોંધાયેલી એફ.આઈ.આર. ના આધારે શરૂ કરાયેલી કાર્યવાહી રદ કરવામાં હાઈકોર્ટ ન્યાયી ન હતી. હાઈકોર્ટનો વાદગ્રસ્ત ચુકાદો રદ કરવામાં આવે છે. અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

વી.એસ.

અપીલ મંજૂર.

This is an AI-assisted translation.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.